

KAPITTEL 12

Problematferd – avvik eller vanlig ungdomsliv?

Lars Roar Frøyland

NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: This chapter explores three decades of trends in problem behavior among Norwegian adolescents. The aim is to provide new knowledge on changes over time in the overall prevalence of such behavior in the youth population. A group-based analytic design is used to investigate whether there are also tendencies towards polarization in problem behavior, where more young people are refraining from problem behavior while the proportion with serious conduct problems remains constant. The occurrence of problem behavior among Norwegian adolescents has declined significantly in the past three decades, especially from the mid-2000s to the mid-2010s. Over the last few years, however, the trends have changed, with fewer adolescents reporting no problem behavior and more reporting a high degree of it. The change has co-occurred in all youth groups, thereby not resulting in increased polarization. The chapter further discusses several potential explanations of the trends in problem behavior, among them hypotheses related to social inequality, lifestyle, school, and family life. Lifestyle changes caused by the advent of digital media stand out as one of the most prominent explanations of the trends observed in problem behavior, although it is difficult to substantiate this hypothesis with statistical evidence.

Keywords: problem behavior, conduct problems, polarization, time trends

Introduksjon

I 1974 publiserte Per Stangeland og Ragnar Hauge det som har blitt en klassisk tekst i norsk samfunnsforskning, «Nyanser i grått. En undersøkelse av selvrapportert kriminalitet blant norsk ungdom» (Stangeland

Sitering av denne artikkelen: Frøyland, L. R. (2021). Problematferd – avvik eller vanlig ungdomsliv? I G. Ødegård & W. Pedersen (Red.), *UNGDOMMEN* (Kap. 12, s. 275–291). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.142.ch12>
Lisens: CC BY-ND 4.0

& Hauge, 1974). Forfatterne hevdet der at lovbrudd egentlig er ganske jevnt fordelt i ungdomsbefolkningen, og at unge som begår kriminalitet, ikke skiller seg vesentlig fra unge som ikke gjør det. Teksten var en videreføring av teser framsatt i Nils Christies tidlige akademiske publikasjoner (Christie, 1960; Christie et al., 1965) om sosialt avvik som normalitet. Påstanden om at lovbrudd er relativt jevnt fordelt blant unge, ble i 1992 undersøkt av Willy Pedersen i en artikkel i *Tidsskrift for samfunnsforskning* (Pedersen, 1992). Pedersen konkluderte der med at dette ikke stemmer med virkeligheten, og at svært få ungdommer begår annet enn bagatellmessige lovbrudd. Senere studier har også vist at selv om mange unge, særlig gutter, begår noe kriminalitet, er det en svært sterk opphopning av slike handlinger i en marginal gruppe (Skardhamar, 2004). Til tross for disse senere studiene som stiller spørsmål ved påstanden om at lovbrudd blant ungdom kan karakteriseres som nyanser i grått, har ideen likevel fått et sterkt fotfeste i norsk samfunnsforskning (se f.eks. Skog, 2006; Lomell & Skilbrei, 2017).

Etter som tiden har gått, og ungdom generelt har blitt «snillere» (se f.eks. Bakken, 2015, 2016, 2017), har det dukket opp et spørsmål om det finner sted en polarisering når det gjelder problematferd blant unge (Balvig, 2006; Kivivuori & Bernburg, 2011). Påstanden er at det som utraderes, er midtgruppene, og vi sitter igjen med en situasjon hvor (i alle fall) like mange gjør mye galt, samtidig som flere ikke gjør noe galt. Altså mer svart-hvitt og mindre nyanser i grått. Én måte å belyse denne problemstillingen på er ved å dele ungdom inn i grupper basert på deres deltakelse i problematferd. Tidligere analyser av NOVAs Ung i Norge-undersøkelser har på denne måten vist at det fra 1992 til 2002 skjedde en viss grad av polarisering, før trenden deretter var en generell nedgang i problematferd (Frøyland & Sletten, 2012). Også danske studier viser en tilsvarende utvikling (Balvig, 2006, 2011).

I dette kapitlet belyses metaforen om lovbrudd som nyanser i grått og hypotesen om polarisering. Framstillingen baserer seg på tidsseriedata over tre tiår fra Ung i Oslo, Ung i Norge og Ungdata om problematferd blant norske ungdommer. Analysene vektlegger særlig hvordan vi skal forstå endringer som har funnet sted på det samfunnsmessige nivået av problematferd i løpet av denne perioden. Foreslåtte forklaringer omhandler økonomiske forhold i samfunnet, ungdoms livsstil, skolen og familien.

Ungdomstid og problematferd

Ungdomstiden er utvilsomt den tiden av livet hvor forekomsten av problematferd og kriminalitet er høyest. Fra rundt ti års alder øker tilbøyeligheten til problematferd markant, før den igjen synker utover i tjuårene. Sammenhengen mellom alder og kriminalitet har tidligere blitt omtalt som «et av de uomtvistelige faktum innen kriminologien» (forf. oversettelse; Hirschi & Gottfredson, 1983, s. 555).

Økningen i problematferd i ungdomstiden skyldes primært økt rekruttering i akkurat disse årene av livet. Et teoretisk rammeverk som har fått mye oppmerksomhet, er Terrie Moffitts ideer om *adolescence-limited* og *life-course persistent antisocial behavior* (McGee & Moffitt, 2019; Moffitt, 1993). Påstanden er at den forhøyede forekomsten av problematferd i ungdomstiden skyldes en rekke faktorer knyttet til nettopp det å være ungdom. Ett eksempel kan være et misforhold mellom biologisk og sosial aldring – hvor manglende modenhet, kombinert med eksisterende rollemodeller som allerede er involvert i problematferd, gjør at det også blir mer sannsynlig at en selv blir involvert. Ungdomstiden er også en tid av livet som i økende grad preges av vennsamvær uten voksenkontroll, noe som er en kjent risikofaktor for problematferd (Haynie & Osgood, 2005). Samtidig påvirkes personer ulikt av disse faktorene, og ungdom fordeler seg dermed i grupper som i ulik grad tar del i problematferd. Noen starter i tidlig barndom – og viser vedvarende problematferd gjennom hele ungdomstiden og inn i voksen alder. Disse omtales som *life-course persistent*. Det er gjerne også disse som finnes igjen i kriminalstatistikken som voksne. Den økte forekomsten av problematferd i ungdomstiden skyldes derimot nyrekruttering i en gruppe som kun er aktiv i disse årene, og som Moffitt omtaler som *adolescence-limited*. Én påstand er at denne gruppen er mer mottagelig for endringer som skjer i livet i ung voksen alder, og som gjør det naturlig å slutte med problematferd, som det å få seg en jobb, gifte seg eller få barn (Sampson & Laub, 1993).

Ideene til Moffitt resonnerer godt med påstanden om lovbrudd som nyanser i grått, selv om førstnevnte viser til problematferd i individuelle livsløp, mens sistnevnte omhandler fordelingen av lovbrudd i befolkningen.

Hva driver utviklingen av problematferd på samfunnsnivå?

De senere tiår viser rapporter fra store deler av den vestlige verden en sammenfallende utvikling når det gjelder problematferd blant ungdom. I perioden fra 1950 og framover var det en markant økning i nivået av problematferd, vold og kriminalitet blant ungdom i mange vestlige land (Rutter & Smith, 1995). Økningen vedvarer inn i 1990-tallet i USA og inn på 2000-tallet i mange europeiske land, før nivået deretter enten er blitt stabilt eller synkende (Collishaw, 2015; Collishaw & Sellers, 2020). I Norge har tidligere analyser av data som brukes i dette kapitlet, vist at nivået av problematferd var relativt stabilt fra 1992 til 2002, før det har sunket markant tiårene etter dette (Bakken, 2019; Frøyland & Sletten, 2012; von Soest & Wichstrøm, 2014). Kriminalstatistikk fra Oslo viser også en tydelig nedgang i ungdomskriminalitet fra starten til midten av 2010-tallet, før nivået deretter øker igjen (Oslo kommune & Oslo politidistrikt, 2019).

En rekke forklaringer har vært framsatt på hvorfor nivået av problematferd blant ungdom endrer seg over tid. Én mulighet er at økningen i problematferd som fant sted fra midten av 1950-tallet i den vestlige verden, kan forklares av større sosiale ulikheter (Langton et al., 2011). Det å ikke ha samme muligheter som andre i et samfunn kan skape spenninger, noe som gjør avvik mer sannsynlig (Agnew, 1992). Økt sosial ulikhet kan bidra til å gjøre det mer synlig at ikke alle har samme muligheter i samfunnet. Kriminalitet og annen problematferd kan dermed framstå som en rasjonell løsning for å oppnå det andre har tilgang til. Rammene for oppveksten kan også endre seg når graden av sosial ulikhet i et samfunn øker. Eksempelvis kan det at flere vokser opp i familier med dårlig råd og trange boforhold, påvirke fritidsmønster og generelt handlingsrom i livet.

Endringer i ungdoms livsstil har vært foreslått som en viktig årsak til nedgangen i problematferd de siste to tiårene. I teorien om rutineaktivitet hevder Cohen og Felson (1979) at problematferd og kriminalitet blant ungdom kan forstås som et samspill mellom en motivert utøver, et passende offer og fravær av det de omtaler som kompetente voktere. Én påstand er at framveksten av digitale aktiviteter har ført til at unge ikke lenger henger rundt ute på fritiden slik de gjorde før, og at de dermed

sjeldnere befinner seg i situasjoner som kan ende opp med problematferd (Arnett, 2018). Når man sitter hjemme foran en skjerm, blir det også mindre ustrukturert samvær med jevnaldrende i aktiviteter uten voksenkontroll, noe som er en kjent risikofaktor for problematferd blant unge (Haynie & Osgood, 2005). De siste årene har unge imidlertid flyttet mye av sin digitale aktivitet over på smarttelefonen. Dermed er det ikke lenger nødvendig for dem å være hjemme for å opprettholde sitt digitale liv, og bruken av blant annet sosiale medier har flyttet seg ut av huset. Dette kan resultere i mer problematferd, da unge bruker mer tid i situasjoner hvor slike handlinger finner sted (Green, 2016).

Unge forhold til skolen kan også påvirke nivået av problematferd i samfunnet. I det moderne samfunnet er det liten plass til individer uten noen form for formell skolering (Falch et al., 2010; Falch & Nyhus, 2011). Hvordan man gjør det på skolen, har dermed fått større betydning enn tidligere. Denne endringen kan tenkes å ha påvirket problembildet blant ungdom på to måter. Behovet for å prestere i skolen kan ha fått en slags framtdisiplinerende effekt på de unge (Balvig, 2006; Hegna et al., 2013), hvor problematferd blir en lite fornuftig strategi for suksess videre i livet. Samtidig kan behovet for å prestere også ha skapt en ny form for press. Dette kan være en medvirkende årsak til at flere unge rapporterer om depressive plager (Högberg et al., 2020). Ideen om hvordan behovet for å prestere i skolen disiplinerer unge for fremtiden, knytter seg tett til tanker om at tilknytning til skolen er en viktig faktor for å forstå fravær av problematferd i ungdomstiden (Sampson & Laub, 1993).

Til sist har enkelte hevdet at forhold internt i familien kan tenkes å påvirke nivået av problematferd blant ungdom. Unge i dag har et langt mer åpent og tett forhold til sine foreldre enn det som var vanlig noen tiår tilbake (Collishaw et al., 2012). Et tettere forhold til foreldrene kan øke graden av sosial integrasjon, og dermed senke nivået av problematferd (Sampson & Laub, 1993). Samtidig er det også flere unge som vokser opp i familier med skilte foreldre, hel- og halvsøsken i husstanden og generelt mer ustabile familieforhold (Thomson, 2014). Studier har vist et høyere nivå av problematferd blant unge som vokser opp i familier uten begge foreldrene (Boccio & Beaver, 2019). En mulig hypotese er at familiebrudd

påfører unge økte spenninger i livet – og dermed økt risiko for problematferd og kriminalitet (Agnew, 1992).

Felles for alle forklaringene er at de også kan knyttes til sosial ulikhet. Livsstilsendringer skjer ikke likt i alle sosiale lag av samfunnet. Tilsvarende vil også forholdet til skolen og familiesituasjonen variere i ulike sosiale grupper. En generell utfordring med de foreslåtte forklaringene på utvikling over tid i problematferd blant ungdom, er at de gjerne egner seg best til å forklare trender som går enten jevnt oppover eller jevnt nedover. De egner seg derimot ikke like godt til å forklare situasjoner hvor trender endrer seg både opp og ned over tid. Dette blir diskutert mer inngående i avslutningen av kapitlet.

Problematferd i NOVAs ungdomsundersøkelser

Kapitlet baserer seg på data fra selvrapporderingsundersøkelser om unges levekår i perioden 1992–2019. Ung i Norge-undersøkelsene og Ungdata inneholder nasjonale tall om forekomsten av problematferd for elever i ungdomsskolen for årene 1992, 2002 og 2010, samt årlige tall for perioden 2011–19. For å oppnå nasjonalt representative data basert på de kommunale Ungdata-undersøkelsene er tallene for tre og tre år slått sammen i analysene, slik at 2011 inneholder tall fra 2010–2012, 2012 fra 2011–2013 etc. Undersøkelsen Ung i Oslo er gjennomført fem ganger i perioden 1996–2018, og inneholder tilsvarende tall blant elever i 9. og 10. trinn på ungdomsskolen og første trinn på videregående skole for hele denne perioden.

Alle undersøkelsene inneholder de samme seks spørsmålene om deltagelse i ulike former for problematferd: nasking, tagging, hærverk, det å snike på buss eller kino, det å være borte hjemmefra uten at foreldrene vet hvor man er, samt skoleskulking. Spekteret av problematferd strekker seg dermed fra normbrudd til mindre alvorlige lovbrudd. Basert på lignende spørsmål genererte Anders Bakken et samlemål på problematferd i undersøkelsen Ung i Oslo 1996 (Bakken, 1998). I dette kapitlet brukes et tilsvarende mål for å undersøke utvikling over tid i problematferd – basert på nasjonale tall fra Ung i Norge og Ungdata og de fem Ung i Oslo-undersøkelsene. Samlemålet deler ungdommene inn i følgende grupper:

de som ikke gjør noe galt, de som gjør litt galt, de erfarne og gjengangerne. Både frekvens og alvorlighet av de ulike handlingene spiller inn på grupperingen. I et første skritt summerer samlemålet antallet problematferdshandlinger det siste året, fra 0 til 24. De med en skår på 0 plasseres i gruppen «de som ikke gjør noe galt», 1–4 kategoriseres som «de som gjør litt galt», 5–8 som «de erfarne» og 9 eller høyere som «gjengangere». Kategoriseringen justeres deretter etter både alvorligheten og spredningen i de ulike handlingene. Respondenter som oppgir mange tilfeller av mindre alvorlige normbrudd, men som ikke har vært involvert i alvorlige handlinger, blir kategorisert som erfaren istedenfor gjenganger. De som har vært involvert i flere alvorlige handlinger, selv om antallet ikke er så stort, blir kategorisert som gjenganger istedenfor erfaren. Innledende analyser viser at utviklingen over tid for de ulike handlingene som inngår i samlemålet, er relativt lik, så disse blir kun behandlet som del av samlemålet videre i kapitlet.

Figur 1 viser fordelingen på samlemålet for problematferd blant gutter og jenter henholdsvis i Norge og i Oslo, fordelt på de fire overnevnte gruppene.

Figur 1. Problematferd i Norge og Oslo fra 1992 til 2018 i fire grupper. De nasjonale tallene i figuren fra årene 2011–2018 er et gjennomsnitt av tre årganger med data fra Ungdataundersøkelsene, slik at 2011 inneholder tall fra 2010–2012, 2012 fra 2011–2013 etc.

Nyanser i grått og spørsmålet om polarisering

Det første spørsmålet som blir belyst i kapitlet, er hvorvidt de tidligere nevnte nyansene i grått i problematferd blant ungdom har forsvunnet, og om situasjonen i større grad er svart-hvit. På 1990-tallet var nyanser i grått fortsatt en metafor som ga mening, om man skal legge til grunn ungdommenes svar på spørsmålene som er inkludert i kapitlet. Nasjonalt rapporterte rundt 40 prosent av ungdommene om ikke å gjøre noe som helst galt, mens 60 prosent rapporterte om å være involvert i noen av handlingene i samlemålet. Samtidig må vi huske på at disse handlingene sorterer i den mindre alvorlige enden av skalaen for problematferd. Inkludering av mer alvorlige handlinger ville kunne ha endret bildet. Fram til 2002 er nivået av problematferd ganske stabilt, før det begynner å synke. I perioden fra 2010 til 2015 akselererer denne utviklingen. Andelen unge som oppgir ikke å gjøre noe som helst galt, blir større, samtidig som færre blir kategorisert som erfarne og gjengangere. I 2015 snur plutselig denne tendensen igjen. Særlig blant gutter er det nå færre som rapporterer om ikke å gjøre noe galt, og flere som ender opp i gruppene av erfarne og gjengangere. Denne utviklingen finnes også igjen blant jenter, men ikke like markant som blant gutter. Dette kan antagelig skyldes at flertallet av handlingene som inngår i samlemålet, er mer vanlige blant gutter enn blant jenter (Achenbach et al., 2016). Utviklingen blant unge i Oslo ligner mye på den man ser ellers i landet, men med et noe høyere nivå av problematferd. Altså er det grunn til å si at bildet i en periode på starten av 2010-tallet var betydelig mer svart-hvitt enn det var nyanser av grått. Utviklingen sammenfaller med en generell tendens til mer konformitet blant ungdom (Bakken, 2015, 2016, 2017). Samtidig er det noe overraskende at utviklingen har snudd de siste årene. Flertallet av samfunnstrekkene som har blitt foreslått som viktige for å forstå nedgangen i problematferd de siste tiårene, er fortsatt virksomme. Dessuten er det vanskelig å peke på markante endringer de siste årene som skulle tilsi at utviklingen skulle snu.

Det andre spørsmålet som ble presentert i innledningen, dreide seg om polarisering: Er det flere som enten ikke gjør noe galt eller som gjør mye galt, samtidig som den andre gruppen enten er stabil eller øker? Figur 1 viser at dette i liten grad er tilfelle. Når gruppen av unge som rapporterer

om ikke å gjøre noe galt, blir større, blir samtidig alle de tre andre gruppene mindre. Tilsvarende gjelder når utviklingen snur. Unntaket gjelder for det nasjonale utvalget i 2002, som også tidligere er vist av Frøyland og Sletten (2012), og for oslounddom i 2006. Analysene antyder dermed at det på midten av 2000-tallet var slik at unge oftere enten ikke gjorde noe galt eller gjorde mye galt, mens færre befant seg i de «grå» midtkategoriene. Både før og etter dette er det ingen tegn på polarisering i problematferd blant norske ungdommer.

Hvorfor snur trendene?

En utfordring knyttet til det å forstå tidstrender er at forandring sjelden skjer som følge av en enkeltstående endring. Dermed er det vanskelig å peke på enkeltfenomener som driver trendene. Det kan også være slik at én endring trekker i den ene retningen, samtidig som noe annet trekker i den andre. Ofte vil det også være vanskelig å skaffe empirisk belegg for å styrke eller svekke de ulike forklaringene. I det følgende vil jeg diskutere de ulike forklaringsmodellene som har vært foreslått, i lys av den empiriske kunnskapen vi har. Særlig rettes blikket mot hvordan forklaringene egner seg til å forstå henholdsvis nedgangen i problematferd som skjedde fra midten av 2000-tallet og utover, og økningen som har skjedd de siste få årene.

Den første forklaringen som ble løftet fram, dreide seg om hvordan graden av sosial ulikhet i et samfunn spiller inn på forekomsten av problematferd blant ungdom. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at det har blitt mer sosial ulikhet i Norge de seneste tjue årene (Epland, 2016). Endringen er likevel ikke spesielt stor. Videre har det vært en generell velstandsvekst i denne perioden, som også har kommet de svakeste gruppene i samfunnet til gode. Utviklingen i sosial ulikhet har heller ingen knekkpunkter i perioden, men har vært jevnt økende fra midten av 1980-tallet og fram til 2014. Altså har vi fått større sosiale forskjeller i Norge, samtidig som det i store deler av det samme tidsrommet har blitt mindre problematferd blant ungdom. I perioden fra 2015 til i dag har økningen i sosial ulikhet i Norge blitt enda sterkere (Statistisk sentralbyrå, 2020b). Dette samsvarer med mer problematferd i denne perioden. Økningen i sosial ulikhet er likevel svært moderat.

Økonomi er samtidig mer enn sosial ulikhet. En vesentlig endring knyttet til økonomiske levekår som har funnet sted de seneste ti årene, er andelen barn og unge som vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt. Mens dette gjaldt 4 prosent av alle barn i 2000, var andelen 11,3 prosent i 2018. I enkelte bydeler i Oslo er andelen over 30 prosent (Epland & Normann, 2020). Utviklingen var særlig negativ i perioden fra 2000 til 2004 og fra 2012 til 2018. Dette samsvarer relativt godt med observerte økninger i problematferd blant norske ungdommer i samme periode. Det norske samfunnet har også hatt en tydelig økonomisk vekst i disse årene (Statistisk sentralbyrå, 2020a). Én mulighet kan dermed være at økningen i problematferd kan skyldes at flere vokser opp i trange kår i et samfunn hvor svært mange har alt de måtte ønske seg; det som blir omtalt som relativ fattigdom. Problematferd og annen kriminalitet kan dermed framstå som rasjonelt for å oppnå det andre har tilgang til (Agnew, 1992). Enkelte bydeler i Oslo har hatt en særlig sterk økning i andelen barn og unge som vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt, dette gjelder Alna, Søndre Nordstrand og Stovner. Samtidig viser Ung i Oslo-undersøkelsen fra 2018 at ingen av disse bydelene skiller seg vesentlig fra resten av Oslo når det gjelder forekomsten av problematferd (Bakken, 2018). Undersøkelsen viser videre at det heller ikke er noen tydelig forskjell i problematferd etter selvrapportert familieøkonomi. Sammenhengen mellom lavinntekt og kriminalitet har også vært problematisert i tidligere forskning. Denne viser at foreldrenes utdanningsnivå, og dermed kulturelle ressurser, betyr mer for sammenhengen mellom lavinntekt og kriminalitet enn det økonomiske ressurser gjør (Hyggen et al., 2018).

Den neste forklaringen som ble løftet fram i innledningen, omhandlet unges livsstil, særlig med tanke på hvordan digitale medier har spilt inn på fritidsmønsteret deres de seneste ti årene. Påstanden var at økningen i bruk av tid hjemme foran en skjerm har ført til at unge sjeldnere henger rundt ute i situasjoner som kan utgjøre en risiko for problematferd. Det er vanskelig å måle endringer over tid i bruken av digitale medier, da dette er fenomener som endrer seg svært raskt. Samtidig viser tall på nasjonalt nivå fra Ung i Norge og Ungdata at ungdommer langt sjeldnere enn før bruker tid ute med venner. Eksempelvis oppga 58 prosent av norske ungdommer å bruke minst to hele kvelder i uka ute med venner i

undersøkelsen Ung i Norge i 1992, mens det samme tallet var 30 prosent i Ungdata i 2018 (Bakken, 2019). Så ekstreme endringer i livsstil er det sjelden man ser over så kort tid. Også tidsbruksundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå viser at tid brukt på fysisk sosialt samvær har stupt de senere tiårene (Vaage, 2012). De seneste årene har to nye endringer i mediebildet igjen forandret ungdommenes liv: smarttelefonen og en betydelig nedgang i prisen på datatrafikk til mobilen. Påstanden fra Green (2016) var at tilgangen til et bærbart digitalt liv ville føre til at unge igjen beveger seg ut fra hjemmet, og at problematferden dermed vil øke i årene som kommer. Funnene i dette kapitlet antyder at det stemmer. En tidligere analyse av Ung i Oslo-undersøkelsene fra 2015 og 2018 har også vist en sammenheng mellom økninger i slåsning, fritid brukt ute med venner samt bruk av digitale medier (Frøyland et al., 2020). Dette samsvarer i så måte godt med en idé om at digitale medier først plasserte unge i hjemmet foran en skjerm, og dermed senket forekomsten av alle typer problematferd i en periode. Smarttelefonen har deretter fått de unge til å bevege seg ut igjen, og nivået av problematferd øker. Samtidig er det også ulike bruksmønstre for slike medier, hvor dataspill først og fremst skjer hjemme, mens bruk av sosiale medier skjer på mobiltelefonen. Andre kapitler i denne boka viser – i tråd med dette – at utstrakt bruk av sosiale medier henger sammen med mer rusbruk, mens tid brukt på dataspill derimot reduserer risikoen for rusbruk (Bilgrei et al., 2021).

Den tredje forklaringen som ble løftet fram i innledningen, omhandlet de unges forhold til skole og utdanning. Påstanden var at behovet for å prestere i skolen, for å lykkes senere i livet, kan ha hatt en framtdisiplinerende effekt som har gjort at unge avstår fra ulike typer problematferd. Tidligere analyser av Ung i Norge-undersøkelsene har vist at unge fikk en langt mer positiv innstilling til skolen i perioden 1992–2010 (Øia, 2011) og utviklingen har også fortsatt i de senere ungdataundersøkelsene (Bakken, 2015, 2016, 2017). Samtidig er det vanskelig å belegge påstanden om framtdisiplinering empirisk med foreliggende datamateriale. Ungdom har rett nok blitt mer positivt innstilt til skolen, men det er vanskelig å si om dette skyldes skolens krav eller andre årsaker. Den økningen i problematferd som har funnet sted de senere årene, samsvarer også dårlig med tanken om skolens framtdisiplinerende rolle, da behovet for formell

skolegang på ingen måte har minket i denne perioden. Likevel har det også vært en viss nedgang i skoletilpasning i Ungdata-undersøkelsene i samme periode som problematferden øker. Tendensen går i retning av at færre rapporterer om å trives på skolen, mens flere kjeder seg, flere gruer seg til å gå på skolen, og færre har planer om å ta høyere utdanning (Bakken, 2019).

Til sist ble ulike sider ved det moderne familielivet trukket fram som viktig for å forstå utviklingen i problematferd blant ungdom de siste tiårene. Økt nærhet og dialog mellom barn og foreldre er foreslått å kunne forklare en nedgang i problematferd (Collishaw et al., 2012). En økning i antallet oppløste familier samt kompleksiteten i nye familiekonstellasjoner kan derimot resultere i en økning (Thomson, 2014). Dessverre finnes det ikke like omfattende data om forholdet mellom barn og foreldre i det foreliggende datamaterialet som det som er brukt av Collishaw og kolleger (2012). En indikasjon på at det også i Norge har skjedd store endringer, er likevel at andelen unge i Oslo som rapporterer at foreldrene vet hvor de er og hvem de er sammen med på fritiden, økte fra omtrent 45 prosent i 1996 til 62 prosent i 2018 (Ung i Oslo 1996 og 2018, analysen vises ikke). Altså er det en utvikling som tydelig viser at foreldrene har større innsikt i sine barns liv i dag enn de hadde for 25 år siden, selv om det ikke nødvendigvis sier noe om graden av nærhet i forholdet. Samtidig viser både Ungdata-undersøkelsene og Ung i Oslo-undersøkelsene fra de siste årene at andelen unge som oppgir at foreldrene har god oversikt over hva de gjør på fritiden, synker marginalt (Bakken, 2018, 2019). Dette viser at det også her er tendenser til en endring i de unges livssituasjon. Funnene stemmer også godt med teorier som vektlegger foreldrenes rolle for å forstå problematferd blant ungdom (Cohen & Felson, 1979; Sampson & Laub, 1993). Samtidig opplever rundt 85 prosent av norske ungdomsskoleelever at foreldrene har god oversikt over fritiden deres (Bakken, 2018, 2019). Dette antyder at manglende oversikt fra foreldre antagelig ikke er forklaringsfaktoren vi leter etter for å forstå økningen i problematferd blant unge de siste årene. Avslutningsvis er det lite som tyder på store endringer i norsk familiedemografi de seneste årene som skulle forklare hvorfor unge plutselig rapporterer om mer problematferd, etter en lang periode med nedgang. Forskning på sammenhengen mellom det å vokse

opp i noe annet enn en tradisjonell kjernefamilie og problematferd blant barna viser også svært sprikende resultater. Antagelig kan dette tilskrives både kompleksiteten i familieoppbrudd og vanskeligheter med å måle dette på en god måte og individuelle variasjoner i hvordan barn håndterer slike situasjoner (Hadfield et al., 2018).

Et vesentlig poeng å diskutere knyttet til analysene i dette kapitlet, er konsekvensen av hva som måles i spørreskjemaene. Handlingene som inngår i samlemålet for problematferd, må alle kunne karakteriseres å være i den mindre alvorlige delen av skalaen for slik atferd. Det er ingen spørsmål som måler alvorlige former for problematferd. Dette har til en viss grad blitt tatt hensyn til gjennom å lage et mål som inkluderer både selve handlingen og hyppigheten av denne. Likevel er det en svakhet at vi ikke vet noe om mer alvorlige handlinger. Det er også verdt å huske på at analysene i kapitlet baserer seg på selvrapporteringsdata som er samlet inn på skolen. Tidligere forskning har vist en høyere forekomst av problematferd blant unge som har falt ut av skolen (Maynard et al., 2015). Dermed er det grunn til å anta at de som står bak de mest alvorlige handlingene, heller ikke har deltatt i spørreundersøkelsene. Med andre ord er det ikke sikkert at de mest alvorlige handlingene hadde blitt fanget opp, selv ved å ha med spørsmål i undersøkelsen. Måleproblematikken kan også være av betydning for forståelsen av metaforen om nyanser i grått. Legger man til grunn at mange av de som ikke har deltatt i undersøkelsen, i alle fall ville gjort noe galt, ville det forskyve balansen i gruppeinndelingen. Samtidig har ikke hvem som deltar og hvem som ikke deltar i de skolebaserte undersøkelsene, endret seg over tid. Analysene har i så måte bidratt til å belyse at det finnes nyanser i grått også når det gjelder mindre alvorlig problematferd, i tillegg til de som tidligere er blitt observert i tilknytning til mer alvorlige lovbrudd (Stangeland & Hauge, 1974).

Konklusjon

Analyser av ungdommers svar på selvrapporteringsundersøkelser gjennom tre tiår viser at nivået av problematferd i store deler av perioden har vært synkende, men at utviklingen har snudd i perioden etter 2015. Kapitlet startet med å henlede oppmerksomheten til metaforen om

nyanser i grått når det gjelder problematferd og kriminalitet blant ungdom, hvor påstanden er at de færreste gjør ingenting galt, mange gjør litt galt, og noen få gjør veldig mye galt. På starten av 1990-tallet var dette en treffende metafor. Fra rundt 2010 og framover mot 2015 viser derimot analysene at situasjonen var langt mer svart-hvit enn nyanser i grått. Fra 2015 og til i dag har gråtonene derimot blitt langt tydeligere igjen, og særlig andelen unge som ikke gjør noe galt, har blitt mindre. To mulige forklaringer på denne utviklingen ble løftet spesifikt fram: en endret fritid som følge av bruk av digitale medier og sosial ulikhet. Den endrede fritiden framstår som en plausibel forklaring på utviklingen i problematferd blant norske ungdommer. Den digitale revolusjonen plasserte unge hjemme foran en skjerm, og dermed langt oftere i situasjoner under oppsikt av voksne (Arnett, 2018; Cohen & Felson, 1979). Med smarttelefonen har unge igjen beveget seg ut, noe som har resultert i at problematferden øker. Sosial ulikhet, derimot, ser ikke ut til å være av vesentlig betydning for hvordan nivået av problematferd har utviklet seg de siste tiårene. Samlet sett reflekterer funnene som er presentert i dette kapitlet, kompleksiteten i det å forstå endring over tid i sosiale fenomener, hvor ulike tendenser på samme tid trekker i ulike retninger.

Litteratur

- Achenbach, T. M., Ivanova, M. Y., Rescorla, L. A., Turner, L. V. & Althoff, R. R. (2016). Internalizing/externalizing problems: Review and recommendations for clinical and research applications. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(8), 647–656. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2016.05.012>
- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47–88. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Arnett, J. J. (2018). Getting better all the time: Trends in risk behavior among American adolescents since 1990. *Archives of Scientific Psychology*, 6(1), 87–95. <https://doi.org/10.1037/arco000046>
- Bakken, A. (1998). *Ungdomstid i storbyen* (NOVA Rapport 7/1998). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/3309>
- Bakken, A. (2015). *Ungdata 2014. Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 7/15). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5096>

- Bakken, A. (2016). *Ungdata 2016. Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 8/16). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/3467>
- Bakken, A. (2017). *Ungdata 2017. Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 10/17). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5117>
- Bakken, A. (2018). *Ung i Oslo 2018* (NOVA Rapport 6/18). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5133>
- Bakken, A. (2019). *Ungdata 2019. Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 9/19). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/2252>
- Balvig, F. (2006). *Den ungdom! Om den stadigt mer omsiggribende lovlidighed blandt unge i Danmark*. Det Kriminalpræventive Råd.
- Balvig, F. (2011). *Lovlydig ungdom. En selvrapporteringsundersøgelse blandt 14-15-årige unge i Danmark i 2010*. Det Kriminalpræventive Råd.
- Bilgrei, O. R., Bakken, A. & Pedersen, W. (2021). Når ungdom ruser seg. I G. Ødegård & W. Pedersen (Red.), *UNGDOMMEN* (s. 255–274). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.142.ch11>
- Boccio, C. M. & Beaver, K. M. (2019). The influence of family structure on delinquent behavior. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 17(1), 88–106. <https://doi.org/10.1177/1541204017727836>
- Christie, N. (1960). *Unge norske lovovertredere*. Universitetsforlaget.
- Christie, N., Andenæs, J. & Skirbekk, S. (1965). A study of self-reported crime. *Scandinavian Studies in Criminology*, 1, 86–116.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608. <https://doi.org/10.2307/2094589>
- Collishaw, S. (2015). Secular trends in child and adolescent mental health. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(3), 370–393. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12372>
- Collishaw, S., Gardner, F., Maughan, B., Scott, J. & Pickles, A. (2012). Do historical changes in parent–child relationships explain increases in youth conduct problems? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40(1), 119–132. <https://doi.org/10.1007/s10802-011-9543-1>
- Collishaw, S. & Sellers, R. (2020). Trends in child and adolescent mental health prevalence, outcomes, and inequalities. I E. Taylor, F. C. Verhulst, J. Wong, K. Yoshida & A. Nikapota (Red.), *Mental health and illness of children and adolescents* (s. 1–11). Springer Singapore.
- Epland, J. (2016). Lavinntekt og inntektsfordeling. I E. L. Omholt (Red.), *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016*. Statistisk sentralbyrå.
- Epland, J. & Normann, T. M. (2020). Nesten 110 000 barn vokser opp med vedvarende lave husholdningsinntekter. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/nesten-111-000-barn-vokser-opp-med-vedvarende-lave-husholdningsinntekter>

- Falch, T., Borge, L.-E., Lujala, P., Nyhus, O. H. & Strøm, B. (2010). *Årsaker til og konsekvenser av manglende fullføring av videregående opplæring* (SØF-rapport nr. 3/10). Senter for økonomisk forskning AS.
- Falch, T. & Nyhus, O. H. (2011). *Betydningen av fullført videregående opplæring for sysselsetting blant unge voksne* (SØF-rapport nr. 01/11). Senter for økonomisk forskning AS.
- Frøyland, L. R., Bakken, A. & von Soest, T. (2020). Physical fighting and leisure activities among Norwegian adolescents – investigating co-occurring changes from 2015 to 2018. *Journal of Youth and Adolescence*, 49, 2298–2310. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01252-8>
- Frøyland, L. R. & Sletten, M. A. (2012). Mindre problematferd for de fleste, større problemer for de få? En studie av tidstrender i problematferd: 1992, 2002 og 2010. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 12(2), 43–66.
- Green, D. A. (2016). A funny thing happened on the way to mass subjugation: Propensity, opportunity, and irony in two accounts of the crime decline. *Dialectical Anthropology*, 40(4), 363–376. <https://doi.org/10.1007/s10624-016-9438-1>
- Hadfield, K., Amos, M., Ungar, M., Gosselin, J. & Ganong, L. (2018). Do changes to family structure affect child and family outcomes? A systematic review of the instability hypothesis. *Journal of Family Theory & Review*, 10(1), 87–110. <https://doi.org/10.1111/jftr.12243>
- Haynie, D. L. & Osgood, D. W. (2005). Reconsidering peers and delinquency: How do peers matter? *Social Forces*, 84(2), 1109–1130. <https://doi.org/10.1353/sof.2006.0018>
- Hegna, K., Ødegård, G. & Strandbu, A. (2013). En «sykt seriøs» ungdomsgenerasjon? *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 50(4), 374–377.
- Hirschi, T. & Gottfredson, M. (1993). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology*, 89(3), 552–584. <https://doi.org/10.1086/227905>
- Hyggen, C., Brattbakk, I. & Borgeraas, E. (2018). *Muligheter og hindringer for barn i lavinntektsfamilier: En kunnskapsoppsummering* (NOVA Rapport 11/18). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5129>
- Högberg, B., Strandh, M. & Hagquist, C. (2020). Gender and secular trends in adolescent mental health over 24 years – the role of school-related stress. *Social Science & Medicine*, 250, 112890. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.112890>
- Kivivuori, J. & Bernburg, J. G. (2011). Delinquency research in the Nordic Countries. *Crime and Justice*, 40(1), 405–477. <https://doi.org/10.1086/658890>
- Langton, E. G., Collishaw, S., Goodman, R., Pickles, A. & Maughan, B. (2011). An emerging income differential for adolescent emotional problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(10), 1081–1088. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02447.x>
- Lomell, H. M. & Skilbrei, M. L. (Red.) (2017). *Kriminologi*. Universitetsforlaget.

- Maynard, B. R., Salas-Wright, C. P. & Vaughn, M. G. (2015). High school dropouts in emerging adulthood: Substance use, mental health problems, and crime. *Community Mental Health Journal*, 51(3), 289–299. <https://doi.org/10.1007/s10597-014-9760-5>
- McGee, T. R. & Moffitt, T. E. (2019). The developmental taxonomy. I D. P. Farrington, L. Kazemian & A. R. Piquero (Red.), *The Oxford handbook of developmental and life-course criminology* (s. 149–158). Oxford University Press Inc.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- Oslo kommune & Oslo politidistrikt (2019). *Barne- og ungdomskriminaliteten i Oslo. Rapport basert på data fra 2018*. Oslo kommune og Oslo politidistrikt.
- Pedersen, W. (1992). Ungdomskriminalitet: Nyanser i grått? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 33, 353–364.
- Rutter, M. & Smith, D. J. (Red.). (1995). *Psychosocial disorders in young people: Time trends and their causes*. Wiley.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making*. Harvard University Press.
- Skardhamar, T. (2004). Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet. *Samfunnsspeilet*, 18(3), 25–31.
- Skog, O.-J. (2006). *Skam og skade. Noen avvikssosilogiske temaer*. Gyldendal Akademisk.
- Stangeland, P. & Hauge, R. (1974). *Nyanser i grått: En undersøkelse av selvrapportert kriminalitet blant norsk ungdom*. Universitetsforlaget.
- Statistisk sentralbyrå (2020a). Fakta om norsk økonomi. <https://www.ssb.no/nasjonaltregnskap-og-konjunkturer/faktaside/norsk-okonomi>
- Statistisk sentralbyrå (2020b). Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. <https://www.ssb.no/statbank/table/07756/>
- Thomson, E. (2014). Family complexity in Europe. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 654(1), 245–258. <https://doi.org/10.1177/0002716214531384>
- von Soest, T. & Wichstrøm, L. (2014). Secular trends in depressive symptoms among Norwegian adolescents from 1992 to 2010. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(3), 403–415. <https://doi.org/10.1007/s10802-013-9785-1>
- Vaage, O. F. (2012). *Tidene skifter. Tidsbruk 1971–2010*. Statistiske analyser 125. Statistisk sentralbyrå.
- Øia, T. (2011). *Ungdomsskoleelever. Motivasjon, mestring og resultater* (NOVA Rapport 9/2011). NOVA.